

Oponentský posudek na diplomovou práci *Language and Memory in Hegel's Conception of History* od Bc. Josefiny Formanové

Stručné shrnutí hlavních bodů

Bc. Josefina Formanová (dále autorka) napsala diplomovou práci s několika vzájemně se prolínajícími těžišti, která jsou ústřední pro Hegelovo dílo. Autorka se za prvé věnuje vztahu myšlení, jazyka (a zčásti i jednání), za druhé vztahu jazyka, paměti a vzpomínky, za třetí vztahu jazyka, myšlení a materiality a za čtvrté vztahu jazyka, paměti a dějin.

Co se týče první otázky, je pro autorku klíčové, že němé myšlení je i prázdné, a je tak odkázané na vyslovování, na konkrétnost, která je nutně ukotvena v jazyce. Za další autorka zdůrazňuje, že jazyk je podmíněn pamětí (*Gedächtnis*), která představuje jakousi strukturu v nitru jazyka, zatímco vzpomínka (*Erinnerung*) je transformačním článkem mezi názorem a myšlením. Třetím těžištěm je vhléd, že Hegelův idealismus je vlastně dialektickým materialismem, neboť každý úkon je odkázán na vnějšek („myšlení není bez kostí“) a rovněž je z vnějšku uchopitelný, a tudíž je materialita základní vrstvou skutečnosti. K tomu je však třeba dodat, že autorka rozlišuje na „subjektivní“ a „objektivní“ materialitu. Ve čtvrtém kroku autorka tyto souvislosti vykazuje na úrovni dějin, které jsou nitrem ducha chápajícím sebe sama skrze materialitu.

Měla-li bych vyzdvihnout jednu hlavní tezi, zněla by asi takto: Jazyk (který je odkázán na paměť) je prostředkující dynamikou mezi myšlením a materialitou, přičemž autorka předkládá interpretaci Hegelova ducha jako sociálně a materiálně založeného celku, který se uskutečňuje v dějinách, a rovněž chápe Hegelovu koncepci jazyka jako „diskurz“, který vytváří konkrétní podobu světa. Skutečnost ducha tak tkví ve fenoménech, které jsou zprostředkovány diskursem coby významovou sítí ukotvenou v konkrétní materialitě.

Zhodnocení

Práce se vyznačuje určitou nevyrovnaností. Na straně jedné v ní lze spatřovat samostatný a zralý příspěvek k hegelovskému bádání,¹ na straně druhé lze v pojednání nalézt nedostatky,

¹ V této souvislosti není nepodstatné, že autorka některé poznatky předložené v této práci již prezentovala i před odborným publikem. Za zmínku stojí např. mezinárodní konference *Hegel and Wittgenstein. Negativity and Language* (2019). Autorka zde představila příspěvek s názvem *When History Remains Silent: Collective Trauma as Dialectical Negativity of Social Rituals*.

keré je třeba jako nedostatky hodnotit nejen v kontextu odborné práce, ale i na úrovni nižší, tj. na úrovni diplomky. Zhodnocení je z tohoto hlediska nesnadné.

I. Přednosti

Autorka dosvědčuje neobvyklou schopnost nově a nevšedně navazovat na tradiční otázky a klasická filosofická témata. V tomto ohledu překročila měřítko kladená na diplomovou práci. Nutno rovněž zdůraznit, že rozvíjené směry patří k nejnovější vrstvě hegelovského bádání, což je mnohdy vrstva, která dosud v českém bádání buď recipována není, anebo jen okrajově. V tomto smyslu je třeba ocenit samostatnost a suverénnost ve formulování tématu i v jeho zpracování. O dobré intuici svědčí, že autorka považuje za svou stěžejní partnerku do diskuse Angelicu Nuzzo, která je sice v českém prostředí málo známá, ale trůfám si tvrdit, že přinejmenším na základě své nové knihy *Approaching Hegel's Logic, Obliquely: Melville, Moliere, Beckett* (2019) bude výrazně promlouvat do interpretace Hegelovy filosofie.

Nad rámec volby tématu i suverénního navázání na současné bádání považuji práci za pozoruhodnou ještě v několika ohledech. Autorka si vybrala téma dějin, paměti a vzpomínky, které není v českém prostředí příliš pojednáno. Autorka toto téma navíc prezentovala formou, která může být podnětná nejen pro úzce zaměřené hegelovské bádání, ale pro filosofii obecně. V této souvislosti zdůrazňuji tezi, že myšlení a jazyk jsou zprostředkovány pamětí a jsou zároveň z druhé strany podmíněny „stabilizačním“ prvkem společenskosti, jež je však materiálně zakotvena, a materialita je tak jedním ze stěžejních momentů paměti. Paměť je de facto závislá na zvnějšnění stejně jako myšlení, a v tomto smyslu lze o Hegelovi lépe hovořit spíše jako o (dialektickém) materialistovi než idealistovi.

Jak se konkrétně projevují změny v našich pojmech a posléze posuny v rámci našeho světa, pak autorka stručně, ale nápaditě ilustruje na současné pandemii a pojmových posunech, které v našem světě podněcuje. Nejedná se tedy o pouhou studii k historii filosofie, ale o doklad živého myšlení, jímž si autorka zjednává přístup k současnosti či – řečeno s Hegelem – usiluje o porozumění přítomnosti.

Nelze pominout ani autorčinu práci s různými médii – nejen s klasickými knihami, ale i se soudobou literaturou, např. s románem *Normal People*, a nakonec i s aktuálními zprávami (ale třeba i s Facebookem). Autorka přitom dosvědčuje důležitou věc: i na první pohled nefilosofickými tématy či k filosofii neinklinujícími médii lze pracovat filosoficky – oko pozorovatele hraje rozhodující roli. Rovněž je třeba ocenit, že autorce se práce navzdory této vnitřní diverzitě nerozpadá.

Přestože jsem přesvědčena, že práce je v mnohých ohledech mimořádná, mám několik kritických poznámek vážících se k formě i obsahu, přičemž formální stránkou nemíním – po vzoru idealistických myslitelů – jen to, co lze dnes běžně považovat za formu, tj. úpravu textu, příp. pravopis, ale celkový styl práce včetně zdrojů, o něž se autorka opírá, tj. týká se i toho, co pouští do nitra své práce. Obsahová stránka se pak týká pojednané „matérie“ samé.

II. Nedostatky

a) Formální stránka

Autorka kombinuje několik tradic – např. lacanovskou psychoanalýzu, tzv. actor-network theory, nový realismus a dále rozličné interpretační přístupy k Hegelovu dílu. Přiznám se, že některá seskupení byla pro mě natolik živelná, že jsem nebyla schopna rozhodnout, jestli jsou představené teze obhajitelné či ne. Rovněž podotýkám, že např. teorie ANT nebyla nijak přiblížena, autorka předkládá, že čtenář ví, o co se jedná, k čemuž však není důvod, neboť se jedná o sociologickou teorii. Autorka rovněž nevyložila, jak by třeba tato konkrétní teorie mohla dopomoci k lepšímu pochopení Hegelovy filosofie. Totéž platí i o některých nedávných filosofických přístupech, např. o novém materialismu. Obecně tak lze říct, že autorka rozevře značnou paletu možných přístupů, ale často (ne však vždy!) nenaznačí, k čemu jsou vlastně dobré.

Za zvážení dále stojí, zda by nebylo lepší zvolit standardnější diplomovou formu, čímž míním to, že jednotlivé části se často četly jako „fragментy“, které volaly po dalším rozpracování, místo toho navazovaly fragmenty další. Rovněž názvy těchto podkapitolek byly na diplomovou práci příliš „rozdováděné“, ovšem ihned je třeba dodat, že některé zkratky jsou skvělé, např. „thinking is thinging“.

Poslední „formální“ bod se týká až nezvladatelného oblouku, který si autorka vytkla – od myšlení přes jazyk a materialitu k dějinám (a zpět). Naprosto by stačilo, kdyby se zaměřila na jednu ze čtyřech tematických okruhů, které podávám v sekci Stručné shrnutí. Autorka takto vlastně chtěla obsáhnout celé „pojmové“ rozpětí Hegelova díla, což není na půdorysu diplomky možné a ani není rozumné se o to pokoušet. Na straně druhé musím dodat, že když už autorka zvolí takto široký oblouk, není forma jakýchsi zřetězených fragmentů vůbec špatná, protože to umožňuje osvětlovat z několika hledisek vztah myšlení a skutečnosti, což je, nakolik tomu rozumí, autorčin základní problém. Ale zpět se vracím k tomu, že tím poněkud vybočuje z žánru diplomní práce.

Úplně posledním bodem v této sekci jsou občasné chyby v němčině: nikoliv das Heimlich, ale das Heimliche, buď mechanisches Gedächtnis nebo **das** mechanische Gedächtnis, nelze mechanische Gedächtnis – tato chyba se opakovala napříč celou prací.

b) Obsahová stránka

Chci zmínit tři problémové okruhy, které považuji za ilustrativní pro určitou slabinu práce. Autorka za prvé tvrdí, že Hegel je přítelem jednotlivin (particulars), které nadřazuje obecninám (universals).² To je možné tvrdit, ale je třeba takové tvrzení blíže kvalifikovat a rovněž vysvětlit, proč tedy celá *Fenomenologie* začíná tím, že Hegel podstatnost jednotlivin popře a řekne, že dokonce i zvířata jsou vzdělanější než ti lidé, kteří se váží k jednotlivinám, neboť zvířata jednotliviny prostě pozřou, a tím včlení do procesu stávání a zanikání, kam jednotliviny vlastně patří.³ Autorka by dále neměla opomíjet rozlišení na kategorii jednotliviny (das Einzelne či das Besondere), obecna (das Allgemeine) a konkrétna (das Konkrete) – právě třetí zmíněná je pro Hegela kategorií skutečnosti, kterou chápe jako *con-crescere*, jako „srůst“ jednotliviny a obecniny. Z toho by pak spíše vyplývalo, že si Hegel velmi dobře uvědomuje jak podstatnost jednotliviny, tak obecnosti (v souladu s idealismem, který je sice objektivním, ale nadále je idealismem).

Dále mám za to, že lze s úspěchem pochybovat o tom, že Hegel nadřazuje proces jednotlivým jsoucňům (str. 24), anebo by i v tomto případě bylo záhodno kvalifikovat, co se tím *konkrétně* míní.⁴ Sama rozhodně netvrdím, že by se o proces a vývoj nezajímal – to by v kontextu Hegelovy filosofie dávalo pramály smysl. Ale fakt, že proces lze myslet pouze vycházející od jednotlivin není nepodstatný, a v tomto smyslu je Hegel rovněž kritikem kategorie „života“, s níž sice pracoval ve svém raném díle, ale sama o sobě představuje nadřazení procesu nad jednotlivinou, s čímž má Hegel v mnohých kontextech nemalý problém.

Patrné je to např. v Hegelových úvahách o organismu, který chápe jako jsoucno, jež samo ze sebe disponuje určitou spontaneitou, a které tedy není pouze krystalizačním bodem hlubší dynamiky či vývoje.⁵ Dobře to lze sledovat i na jeho pojetí jednání: místo toho, aby Hegel tvrdil, že člověk může být chápán jako článek ve vývoji, řekne, že jeho podstatou je čin

² Viz např. “Hegel would not be very happy about the possible consequences of this assertion. He is a fan of particulars rather than universals, so the goal of seeing the forest in its entirety does make sense, but is not of much use to him. He prefers particulars” (str. 12).

³ G. W. F. Hegel, *Fenomenologie ducha*, Praha 1960, str. 111.

⁴ Stránky v závorkách odkazují na stránky diplomové práce.

⁵ Hegel se třeba explicitně distancuje od Schellingovy koncepce organismu a tvrzení, že „existuje jediná síla, jediný tep, jediný život, střída zadržování a usilování“. Takové úvahy označuje jako nepojmové a svádějící k nemístné spekulaci. Místo toho tvrdí, že organismus sám je centrem sebecitu, jeho konkrétnost tak nelze podřadit pod vyvíjející se dynamiku.

(a jeho následky).⁶ Se stejnými vhledy se lze setkat i na úrovni Praktického rozumu, kde se zabývá tzv. duchovní zvířenou. Za zvířecí považuje Hegel právě ty podoby vědomí, které se nemíní identifikovat s jednotlivým dílem a místo toho, aby se smířily s tím, že jim vlastní díla dávají tvar (a spolu s tím je i zkonečňují, a tudíž *kon-kretizují*), odkazují k jakémusi obecnému životu či mlhavé „věci samé“.

Poslední námitka se týká toho, že autorka relativně pečlivě rozlišuje mezi pamětí a vzpomínkou a rovněž se zevrubně věnuje vztahu paměti, jazyka a dějin, co však postrádám, je jasnější představení toho, co jsou tedy dějiny. Autorka sice několik náběhů předkládá, ty jsou ovšem často, aspoň, jak se mi zdá, sporné, a to ne v nepodstatných ohledech. Autorka tak například píše, že dějiny jsou „an accidental flow of particular events succeeding and interdependent by way of an inner causality... or better, of inner rules dictated by logic“ (str. 73). O jaké logice se zde mluví? O jaké kauzalitě? A jedná se tedy o nahodilý proud konkrétních událostí, anebo o proud založený na nutných zákonech?

Závěr

Náležitě ohodnotit práci není snadné. Vykazuje nesporné až překvapivé kvality. Rovněž jsem přesvědčena, že nakonec rozhoduje schopnost samostatného originálního myšlení, ale i navázání na nejnovější vrstvu hegelovského bádání a suverénní práce s těmito interpretacemi. Coby hodnotitelka (navíc autorka oponentského posudku) však některé zmíněné nedostatky formálního i obsahového rázu opomenout nemohu. Proto hodnocení výborně oslabuji na **výborně až velmi dobře**. O celkové známce rozhodne známka vedoucího, úspěšnost obhajoby a přirozeně rozhodnutí komise.

Praha 17. 1. 2021

Tereza Matějčková, Ph.D.

⁶ „Pravým bytím člověka je naopak jeho čin; v činu je činná jeho individualita.“ Hegel, *Fenomenologie ducha*, str. 227.